

Slavnostni govor

gospoda c. kr. gimnazijskega ravnatelja **Fr. Wiesthalerja**

ob odkritji **Vodnikovega spomenika** v Ljubljani dne 30. junija 1889.

Slavna gospôda! Častiti rojaki!

Živéti vrli môž ne smé za sé,
Iz bratov sreče njemu sreča klije,
Veselje ljudsko njemu v ôku sije,
In tuja sôlza mu mečí srce!

Gregorčič.

I.

Prestavimo se v duhu za kakih petindevetdeset let nazaj v preteklost! V Koprivniku, prijazni bohinjki vasi, končana je ravno nedeljska služba božja. V gostih tolpah zapuščajo pobožni seljani svetišče; resno, razvneto lice priča, da jim je beseda božja pretresla dušo, ki še zdaj drgeče, prešinjena od njene sile. Kakó tudi ne! Razlagajoč resnico Gospodovo jih je podžigal duhovni pastir s svetim ognjem na čednost, odvrčal od greha. Vsak stan, vsak spol, vsako starost je vzpodbujal s primernim bodrilom. Privrele iz dna srca so segle njegove besede globoko v srce vsem poslušalcem. Kakor da bi še nekoga čakalo, postaja ljudstvo okrog cerkve. In res, glej! iz žagrada stopa duhovsko oblečen môž srednje, a krepke postave, star kakih 36 let. Obraz ni da bi rekel posebno lep, a izpod čela mu žari dvoje dobrohotnih, prikupljivih očij, ki ti vzbujajo zaupanje. Stari in mladi hité roko poljubiti prihajalcu, ki se jame dobrodušno razgovarjati s to in óno skupino: tu téši zapuščeno siroto, tam svetuje na pol obupanemu kmetiču, zdaj malo podraži rdečelično deklè, zdaj poboža nedolžni otroški obraz in razdelivši med deco nekoliko svetih podobic, odide na vse strani prijazno odzdravljaje. Po-

póludne po cerkvenem opravilu obiskuje bolnike in jim lajša telesne in dušne boli; bednim siromakom »odpira srcé, odpira roké, otira bratovske solzé.« Ob delavnikih lazi po hribih in dolinah ter izsleduje redke kamene in okamenine; prestrm mu ni niti nebotični Triglav, preoddaljena ne najskrajnejša kotlina, ako krije v sebi kako prirodno čudo. Potoma rad malo postoji, da pozvé od kmetiča na polji ali rokodelca v delalnici, kakó velita temu in ónemu orodju. Zdaj ustavi starca s šopkom nabranih zelišč in cvetic: poimenovati mu mora vsako posebej; zdaj pomudi staro ženico z butaro dračja na rami: uljudno jo prinuja, da mu zapoje kako národno pesem o Pegamu in Lambergarji, o vitezu Ravbarji ali pa o kralji Matjaži. A tudi iz fantov in deklet umeje šegavo izvabiti marsikatero zaljubljeno poskočnico. Vse, kar sliši in vidi, zapisuje si skrbno in natanko v knjižico. Kadar sreča o mraku s polja vračajoče se delavce in jim pripoveduje, kaj se po svetu godi, unema jih za lepo petje ter netí v njih srcih iskro domovinske ljubezni. Domov prišedši piše ali bere pozno v noč knjige, ki mu jih iz Ljubljane pošilja plemeniti prijatelj in posestnik bližnjih fužin, baron Zoís. Brez posla ga ni videti nikoli. Kdo je ta milosrčni, rodoljubni duhovnik? Ako vprašaš kakega župljana, odgovori ti: »To so naš dobri gospod Balant!« Ako baraš njega samega, pove ti v preprosti govorici svoji: »Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v' gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jozefa, inu matere Jera Pancè iz Viča . . . Devet let star popustím jegre, luže, inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volán v' šolo, ker so mi ob lubili, de znam nehati, kader očem, ako mi uk nepojde od rók. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolnec 1767; za prvo šolo stric Marcell Vodník franciskanar v' Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per Jezuitarjih v' Lublani šest latinskeh šol. Tiga leta me ženejo muhe v' kloster, k' franciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z' oblubami zavežem; al 1784 me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše pàst. Krajnsko me je mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadi 1793.« — Takó on sam. Jaz pa pravim: ta dušni pastir sicer ni ne duhovni, ne konzistorijalni svetovalec, ne beneficijat in ne kanonik, a to je mož, to je svečenik po božji volji, to je pravi blagovestnik Kristov.

V zbor učenih, vedi slava,
 Stopi moder, bistra glava,
 Vse jezike sveta zna.
 Če zapoje, vse pogleda,
 Na katedru grom beseda.

Koseski.

II.

Nad mestom ljubljanskim je razprostrla tiha noč svoja mračna krila. Vse se ziblje že v sladkem spanji. Le v frančiškanskih ulicah gorí še luč v pritlešji hiše pod števil. 12 (zd. 6). Ondu sedi za mizo, obloženo s knjigami in rokopisi, mož, utopljen v globoke misli, iz katerih se zdaj pa zdaj prebudi, da pogleda v to in óno knjigo ali zapiše kak težko pogojen stavek. Pač mu že medlé oči, a on se ne zmeni za to: pričeto delo mora končati, predno se zdaní, kajti po dnevi ga čakajo druge dolžnosti. Ako pogledamo poznemu delavcu v preišljiv obraz, spoznamo v njem koj svojega znanca iz Koprivnika. Od todi so ga bili l. 1796. v Ljubljano premestili za kapelana k sv. Jakopu, dve leti pozneje pa pozvali na gimnazij za profesorja retorike, t. j. najvišjega razreda. Z veseljem je zamenjal mirne bohinske gore s hrupom glavnega mesta, ne da bi zložneje in prijetneje živel, marveč da bi mogel svojemu narodu izdatneje koristiti. Še dušni pastir je bil objavil tri zvezke »Velike Pratique«, ki je prinašala prostemu kmetu poleg navadne koledarske vsebine pesmi, napise, kratkočasne in ukovite sestavke. Vešč mnogim starim in novim jezikom poučuje zdaj po dnevi mladino v raznih predmetih ter ji, blag in izvrsten učitelj, bistri um, blaži srce, utrja značaj. Po noči ureja svojim rojakom »Lublanske Novice«, prvi slovenski časnik, obsezajoč mimo domačih novic in političnih prigodeb tudi mnogovrstno učno tvarino. Učencem piše potrebne šolske knjige najprej nemški (zgodovino kranjsko, tržaško in goriško), za francoskega gospodstva pa, ravnatelj trem učiliščem (gimnaziju, ljudski šoli, umetniškemu in obrtnemu zavodu), v slovenščini, kateri je odprla nova vlada pot v šole (Abecedo za Perve šole, Keršanski Navuk za Illirske dežele, Početke Gramatike, to je Pismenosti Francoske, Abecedo ali Azbuko). Vrh tega skrbno sestavlja nemško-slovensko-latinski slovar, za kojega je bil večidel sam nabral ali izobrazil nad 30.000 besed. Učenjakom slovenskim pomaga prevajati sv. pismo, vladí slovéní uradne ukaze in razglase, meščanski gardi opravlja službo duhovnega pastirja. Vseobsežno rodoljubje njegovo ne zabi niti nizke kuharice, niti priproste babice: prva prejme iz njegovih rok poslovenjene »Kuharske bukve«, druga na slovenski jezik preloženo Matoškovo »Babištvo«. Ob počitnicah pridno

potuje križem svoje domovine, nabira rimske peneze, išče rimskih napisov in objavlja plodove svojega truda po časnikih. Na slovstveno delovanje pa ga ne naklanja dobičkaželjnost, temveč vzvišeni namen: pregnati rojakom temne oblake nevednosti, poslaviti domovino pred inozemstvom, zlasti pa iskrena želja: »Krajnski jezik čeden narediti« in kar »najbolj po družih že osnaženih evropskih jezikih perrezati,« t. j. očistiti ga tuje návlake in olikanega po zdravih načelih usposobiti za književno rabo. Trudoljubno prizadevanje njegovo se je (Bogu bodi hvala!) blagovito uspešilo: mogočno je vzplamtela vsestrane omike iskra, katero nam je on ukresil; žar njen bo svetil še poznim rodovom, ki se bodo s hvaležnim srcem spominjali — slovenskega Prometeja.

V loga domačem na lipovi veji
Slavec od zora do mraka jo pel,
Čul se v dobravi še glas ni mileji,
Utihnile sape so, ko je začel.

Cegnar.

III.

Na polji slovenskega pesništva je bila zavladata malo da ne grobna tišina. Dolga stoletja je pogrešal radopevni naš narod umetelnega pevca, čegar lepo ubrani glasovi bi mu vedrili dušo, ogrevali srce. Pač je zavreščal semtertam kak vrabec, a vrišč njegov se je kmalu razdmel brez učinka. Prvega slavca žvrgolenje se je razlegnilo po domači dobravi šele koncem preteklega veka v dōbi, žalostni za Slovenijo, otrpelo v duševni mrtvičnosti, pogibeljni za Avstrijo, stiskano od sovražnega Francoza. Takrat so jeknile tega bogadancga pevca čarobne melodije zdaj milo in tožno, zdaj rezko in silovito. Prepeval je »ljubezen, preljubljeno mladost, svobodo, mož veljavo, zvestobo in svetost«. Z jarnim glasom je dramil zaspane rojake, navdušeno slaveč njih domovino: »Krajnc, tvoja zemlja je zdrava; — Za pridne njé léga najpráva, . . . — Iše te sréča, — Um ti je dan, — Najdel jo boš, ak — Nisi zaspan.« — Ognjevito je hrabil krajane na boj zoper preteče sovražnike: »Ohranit to je vsak dolžán, — Kar je najljubši kom', — Za svoje starše stojmo v' bran, — Otroke, ženo, dóm!« — »Estrajhu bo pomagal Bóg, — De se razširi króg in króg, — Bit če, bit če — Estrajh za vse.« — Njegove »Pesme za pokušino« in »Pesmi za brambovce« so res zdramile in ohrabile Slovence takó, da so se čvrsto poprijeli zapuščenega dela, da so pogumno zgrabili orožje, »srčni radovoljniki za svetlega cesarja rod.« Poznate li tega kranjskega Orfeja — Tirteja? Dà. To je isti domo-

ljubni duhovnik, kojega mnogostransko delavnost smo strmeč opazovali v Koprivniku in Ljubljani. »Redila ga Sava, — Ljubljansko poljé, — Navdale Triglava — Ga snežne kopé.« Prirojeno pevsko silo, ki sta mu jo krepila čisti vzduh gorenjskih snežnikov in »bistra Sava, mati pevske umnosti,« spopolnjeval je prizadevno in neumorno ves čas svojega življenja. Prva učiteljica mu je bila preljuba mati: »Kar mat' ga učila, — Ga mika zapet' — Kar starka zložila, — Jo lično posnet'.« — Uvažujoč dalje modre svete razboritega prijatelja in zavetnika, Žige barona Zoisa, zahajal je pridno v šolo tudi k prostemu narodu: njegove živočutnosti, njegovega pesniškega izraževanja in stihomerstva se je bil navzel takó, da je pogosto prav narodne stvore vrnil narodu le v bolj uglajeni in ublaženi obliki. Ne menj marno pa se je izprehajal po logih grških in rimskih, laških, francoskih in nemških ter pazno poslušajoč ondotnih slavcev petje sladko blagozvočne njih akorde priglasil svojim popevkam in takó spojil klasično milino in nežnost z domačo čvrstostjo in krepostjo. Strogo izpolnjujoč dolžnosti vznesenega poklica svojega je pokazal i vsem naslednikom jedino pravo pot do slovenskega Parnasa ter si prislužil ponosni pridevek — »mojstra pevcev«.

Iliria vstan!
Vstaja izdiha:
Kdo kliče na dan?

Vodnik.

IV.

Prebujena iz dolgotrajnega omotičnega spanja se je jela »Ilirija« začetkom sedanjega veka živahno gibati in vestno izvrševati zgodovinsko svojo nalogo. Kratka dóba dobrega pol stoletja jo je takó ojačila, da dandanes zmagovito kljubuje »usode sovražne besnečim viharjem«. Toda kdo jo je vzbudil? Mar Napoleon? Ne! Korsiški orjak je sicer na dan poklical politično Ilirijo, a ta se je kmalu razsula v prah in razvaline kakor večina njegovih del. Pred mojim duhom pa se prostira druga Ilirija: nje ne utesnjujejo ozke meje strmih gorâ in globokih vodâ v politično celoto, pač pa združuje njene po raznih pokrajinah razkropljene sinove v duševno jedinstvo vez neomahljive zvestobe do skupnega vladarja, vez goreče ljubezni do skupnega jezika in napredka. To je óna duševna Ilirija, iz katere »en zarod poganja — prerojen, ves nov«. Nje učenjaki slujejo po vsem izobraženem svetu, njene umetnike kličejo inozemski mogotci na svoje dvore, nje govorniki povzdigujejo krepko svoj glas v zborih, ki odločujejo usodo narodov, njen toliko vekov zanemarjeni in zani-

čevani jezik spoštuje se v šolah in uradih, njeno slovstvo razcvita se tako krasno, da presajajo njegove cvetke tuji, mogočnejši narodi na bujne svoje gredice. Te Ilirije ni izvojevalo nobenega samosilnika krvavo orožje; ustvaril jo je miroljuben mož »z uma svetlim mečem«, mož, kateremu na čast se je danes Ljubljana odela s praznično obleko, mož, čegar spomin poslaviti je danes Slovenija semkaj poslala cvet svojih hčerâ in sinov. Ustvaril je ni nihče drugi, nego óni koprivniški gospod, kranjski Orfej — Tirtej, slovenski Prometej, skratka: naš rojak slovečega imena — Valentin Vodník. To svojo stvaritev je i sam preslavljal veličastno, toda usodno: zlobni zavistniki so ga očrnili avstrijski vladi, ki ga je dejala kmalu po osvojitvi ugrabljenih dežel v prezgodnji pokoj, prisodivša mu bornih dvesto goldinarjev letne pokojnine! Opevana »Ilirija oživljena« mu je na glavo posadila trnjev venec národnega mučeništva, dejanski oživljena Ilirija podaje mu danes lovorov venec zmage in slave, in če gleda sedaj z rajskih višâv na nas, razjasniti se mu mora lice od veselja in zadovoljnosti, videčemu, kakó časti slovenski národ — svojega očeta, — svojega vodníka.

Ne hčere, ne sina
Po meni ne bó,
Dovôlj je spomina:
Me pesmi pojó.

Vodník.

V.

S temi besedami si prorokuje naš slavljeneec nesmrtnost. Kdor je takó požrtvovalno in uspešno gojil razne stroke človeške vednosti, da je rodu svojemu izkrčil pot do duševnega razvoja, temu v istini ne treba velikolepnega spomeníka, ki naj bi pozabe otel ime njegovo: zapisano je z zlatimi črkami v knjigi svetovne zgodovine, zapisano z neizbrisnimi pismeni v srca hvaležnim rojakom. Uverjen o resničnosti reka, da ljudstvo duševnih velikanov svojih vredno ni, ako jih ne umeje čislati, štel si je vender slovenski národ v sveto dolžnost, postaviti vidno znamenje hvaležne udanosti prezaslužnemu domorodcu, ki je do zadnjega izdihljeja zánj delal, napósled celó trpel in stradal. O stoletnici Vodníkovega rojstva, praznovani l. 1858. z nenavadnim sijajem v Šiški in Ljubljani, izproži dr. L. Toman misel, naj se zgradi Vodníku dostojen pomník v središči slovenskem. Leto pozneje izdado domači pisatelji nemški in slovenski posebno knjigo: »Vodníkov spomeník« — »Vodnik-Album«, odmenivši nje čisti dohodek uresničenju Tomanove ideje. Odsehdob so jeli v isti namen prispevati domoljubi

iz raznih krajev slovenskih. S pomočjo slavnih zborov dežele kranjske in mesta ljubljanskega se je slednjič nabrala potrebna vsota in danes smo prihiteli od blizu in daleč, da slovesno odkrijemo spomenik, primeren ne toliko slavljencevim zaslugam, kolikor skromnim našim močem. Posvečena Vodniku sedemdeset let po njegovi smrti razslavlja ta umetnina zajedno slovensko ime; saj je delo slovenskega uma in večinoma tudi slovenske dlaní, postavljeno od vesoljnega naroda slovenskega, ki obhaja danes idejalen praznik, kakeršnih je še malo učakal. Od upravičenega ponosa se smejo v tem trenutku širiti prsi imenom častitim sorodnikom Vodnikovim. Od veselja in radosti mora poskakovati srce Vam, dragi Šišenčanje, zročim, kakó se klanja vse slovenstvo dičnemu vašincu, čegar slava je razglasila ime pohlevne šišenske vasi stomilijonemu narodu slovan-skemu. Izkazujte se mu za to čast vedno hvaležne, posnemajoč ga v čistem rodoljubju! In kaj naj porečem tebi, učeča se mladina! Glej, ne slučajno, ampak s premišljenim namenom odkazal se je pomniku prostor tu pred poslopjem modric, v katerem je učil Vodnik dolgo vrsto let, v katero zvečine hodiš tudi ti, zajemat modrosti. Pogled na ta kip vzbujaj tebi óne plemenite čednosti, ki so v takó obili meri krasile pevca »Ilirije oživljene«! Od njega se úči dejanske ljubezni do rodú in vladarja, od njega neutrudne vztrajnosti, od njega neupogljive značajnosti! »Fortuna non mutat genus« (usoda ne izpremení značaja), vzkliknil je v svoji nesreči ter temu načelu zvest ostal do svoje smrti. To zlato geslo vodi tudi tebe, da vračaje najblažjemu učitelju trud in trpljenje pomoreš mili domovini do jasne prihodnosti! Vas, častiti učiteljski tovariši, mi pač ni treba še bodriti, da se vzgledujete po Vodniku. Že se zaznava zarja splošne národne omike in zavednosti, kar mi je neovržen dokaz, da ste skrbno pobirali stopinje za uzornim narodnem buditeljem. Nadaljujte pričeto delo v Vodnikovem duhu in kmalu se bode popolnem zdanilo! Ti pa, premili národ slovenski, ki si se v takó ogromnem številu zbral, da poveličaš s svojo navzočnostjo pomen današnje slavnosti, prisezi, pri mánih pokojnikovih te rotim, prisezi o tej slovesni priliki, da hočeš kakor doslej tudi v bodočnosti vsegdar zvesto izvrševati duševno oporoko njegovo ter mu s tem zgraditi lepši in trajnejši spomenik, nego je ta od brona in marmorja, ki ga sedaj odkrijmo! Padi torej zavesa, odgrni Ljubljani, odgrni Sloveniji umetni posnetek častitljivega obraza Vodnikovega, pokaži slovanstvu, pokaži vesoljnemu svetu, kakó zahvaljuje slovenski narod največjega dobrotnika svojega, kateremu bodi na vekov veke čast in slava!

